

QSR – Edycja Polska

Przegląd Socjologii Jakościowej

Tom VI, Numer 2 – Lipiec 2010

Anna Horolets

Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej. Polska

Ruth Wodak „The Discourse of Politics in Action. Politics as Usual”

The Discourse of Politics in Action. Politics as Usual (Dyskurs polityki w działaniu. Zwyczajna polityka) jest kolejną interesującą i dobrze napisaną książką Ruth Wodak, wybitnej przedstawicielki krytycznej analizy dyskursu. Ruth Wodak zajmowała się całym wachlarzem tematów od dyskursywnej (re)produkcji rasizmu, ksenofobii i antysemityzmu, dyskryminacji ze względu na płeć, dyskursywnego konstruowania organizacji i polityk po reprezentację imigracji i imigrantów w mediach i politykach, dyskurs i retorykę nacjonalistyczną czy politykę populistyczną. Tym razem jej badania poświęcone są problemowi rozbieżności pomiędzy publicznym odbiorem i rzeczywistymi praktykami uprawiania polityki na co dzień we współczesnych demokracjach zachodnich. Strukturalne, poznawcze, czasowe i inne ograniczenia nakładane na ludzi uprawiających politykę sytuuje ona w szerszym kontekście debat o deficycie demokratycznym.

Książka *The Discourse of Politics in Action. Politics as Usual* składa się z sześciu rozdziałów, jej treści są równomiernie podzielone pomiędzy dyskusją kwestii teoretycznych i metodologicznych a trzema studiami przypadku codziennego życia polityków – zarówno rzeczywistych jak i fikcyjnych.

W rozdziale pierwszym Ruth Wodak kreśli teoretyczne ramy analizy wprowadzając problem performatywnego charakteru polityki oraz nadawania polityce cech fikcji (*fictionalization of politics*) przez media. Uprawianie polityki przedstawia ona za pomocą sześciowymiarowego modelu: 1) inscenizacja czy rozgrywanie polityki „na scenie”, na widoku publiczności i mediów; 2) życie codzienne polityków („kulisy”); 3) wpływ osobowości pojedynczych polityków na to, jak odgrywają swoje role; 4) masowa produkcja polityki i polityków (np. doradcy, specjaliści *public relations* itd); 5) rekontekstualizacja polityki codziennej w medialnych (fabularnych) reprezentacjach polityki; 6) uczestnictwo w polityce (władza, odźwierni, legitymizacja itd) (s. 24). Uwaga autorki skupiona jest głównie na wymiarach 2, 4 i 5, to jest stawia ona pytanie, jaki wpływ na politykę demokratyczną mają zarówno codzienne praktyki uprawiania polityki (np. profesjonalizacja zawodu polityka), jak i nadawanie polityce cech fikcji w mediach, na przykład tworzących filmy fabularne o politykach. Wodak mistrzowsko łączy kilka teoretycznych podejść, na przykład teorię habitusu Pierre’a Bourdieu czy mikro-socjologię Ervinga Goffmana, po to, by wybrać kilka kluczowych kategorii analitycznych, takich jak występ (*performance*), wspólnota praktyki czy tożsamość. W pewnym sensie, rozdział ten jest dobrą ilustracją tezy głoszącej,

Dane adresowe autora: Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, ul. Chodakowska 19/31, 03-815 Warszawa, E-mail: anna.horolets@swps.edu.pl

że krytyczna analiza dyskursu jest podejściem skoncentrowanym na problemie: dyskursywnie tworzony albo podtrzymywany problem społeczny umiejscowiony jest w centrum projektu badawczego, zaś teorie i kategorie analizy dobierane są swobodnie z różnych podejść a nawet dyscyplin, integrowane i dostosowywane do rozwiązywania problemu (Duszak, Fairclough 2008: 15 i nast.).

W rozdziale drugim zatytułowanym "(Ir)racjonalność polityki" Wodak proponuje, by analizować uprawianie polityki za pomocą dyskursywno-historycznego podejścia w ramach krytycznej analizy dyskursu (*Discourse-Historical Approach in CDA*). Na stronie 41 przedstawia kilka aspektów metodologicznych tego podejścia znanych z jej wcześniejszych prac (Reisigl, Wodak 2001: 38). Podkreśla powiązanie między polem działań politycznych, gatunkiem dyskursu a tematem dyskursu. Tę ramę analizy uzupełnia i wzbogaca schemat na stronie 44, przedstawiający relacje między strategiami dyskursywnymi (nazywania, orzekania, perspektywizacji, argumentacji oraz tonowania lub wzmacniania) i toposami, z jednej strony, a społecznym i politycznym kontekstem, z drugiej. Ponadto, zainspirowana artykułem Ervinga Gofmana (1983) Wodak sugeruje dołączyć kategorię założeń (*presuppositions*) do kategorii analizy. Wreszcie nawołuje do tego, by używać metody etnograficznej w analizie dyskursu, gdyż tylko ona tak naprawdę pozwala wejść do praktyk "zakulisowych". W tym rozdziale prezentacja metodologii nie jest celem samym w sobie. Autorka doprecyzowuje problem badawczy, podkreślając, iż zarządzanie wpływem i wiedzą (*power and knowledge management*) jest istotnym aspektem uprawiania polityki.

Rozdział trzeci i czwarty są studiami przypadku uprawiania polityki w instytucjach europejskich. W rozdziale trzecim autorka skupia się na tworzeniu „tożsamości europejskich”. Po krótkiej prezentacji historii powstawania Parlamentu Europejskiego (PE), w której niepoślednią rolę odgrywają mity i narracje tożsamościowe, Wodak kreśli schemat działania parlamentu, opisuje jego skład i rolę w podejmowaniu decyzji w Unii Europejskiej (s. 68-69). W tym rozdziale odwołuje się ona do pionierskich badań francuskiego antropologa polityki Marca Abélès (1992), który przeprowadził etnografię instytucji europejskich, o eurodeputowanych zaś nakręcił film dokumentalny *La tribu exotique* (tj. egzotyczne plemię). Korzystając z etnograficznych badań innych oraz z własnych badań terenowych Ruth Wodak pokazuje PE jako przestrzeń materialną i fizyczną z jej własnymi rutynami i ograniczeniami (np. czasowymi i organizacyjnymi). W ten sposób de-mystyfikuje go i sprawia, że widzimy go jako w pełni konkretne środowisko uprawiania polityki. Następnie prezentuje wyniki analizy wywiadów z eurodeputowanymi, w których poruszane były kwestie tożsamości (28 wywiadów z 14 posłami). Skupia się na tym, jakie role sobie przypisują, na ich opiniach o Europie jako takiej oraz o PE jako instytucji pracującej równolegle z narodowymi parlamentami. Opisuje także ich narracje dotyczące „bycia Europejczykiem”, skupiając się na tym, jakie znaczenia przypisują europejskości. Autorka korzysta z narzędzi analizy dyskursu interpretując aspekty tożsamości europosłów. Wysnuwa wniosek, że reprezentują oni cały wachlarz tożsamości, co zdaje się być funkcjonalne w ich pracy i wpisujące się w sposób działania PE. Mnogość tożsamości zinterpretowana jest jako wynik wielości wspólnot praktyk, do których angażują się parlamentarzyści. Rozdział przedstawia przekonujący obraz procesu tworzenia tożsamości polityków w trakcie wielu działań komunikacyjnych skierowanych do i odegranych przed różnymi audytoriami. Jednocześnie rozdział skłania do zastanawiania się nad kwestiami metodologicznymi. Po pierwsze, czy można wyciągnąć ogólne wnioski na podstawie wywiadów ze stosunkowo niewielką liczbą respondentów? Po drugie, w jaki sposób

badacz może poradzić sobie z problemem refleksyjności badanych osób, ich odgrywaniem ról także w trakcie wywiadu? Innymi słowy, jak badacz może powiązać rzeczywiste praktyki codziennego uprawiania polityki przez parlamentarzystów z ich deklaracjami dotyczącymi tożsamości?

Do pewnego stopnia rozdział „Jeden dzień z życia europoła” stanowi odpowiedź na te pytania: autorka stosuje metodę etnografii jako kolejne narzędzie badania codziennych praktyk uprawiania polityki. (Jednocześnie zaznaczyć należy, że termin „etnografia” autorka używa dość swobodnie, według niej etnografią są raczej krótkie (kilkutygodniowe a nawet kilkudniowe) i dość uporządkowane (między innymi poprzez „rozkład” wywiadów) pobyty w terenie; niektórzy antropologowie społeczni podkreślają, że tylko dłuższe mniej ustrukturyzowane pobyty w terenie można nazwać etnografią, ponieważ tylko one pozwalają na zauważenie ukrytych albo nieoczekiwanych aspektów studiowanych praktyk i ich rozmaitych „kulis” (Hann 2008). W tym rozdziale Ruth Wodak skupia się na tym, jak austriacki europoseł będąc ciągle w ruchu (podróże między Brukselą, Strasburgiem i innymi miastami są niemal codziennym obowiązkiem) dąży do pogodzenia konieczności wykonania wielu naglących zadań i trzymania tempa narzuconego przez instytucję z wymogiem bycia efektywnym (i efektownym) oraz profesjonalnym politykiem; innymi słowy, jak balansuje pomiędzy wymogami ilości (czasu, dokumentów itd.) i jakości (np. swoich wystąpień). Autorka podkreśla strukturalne ograniczenia pracy eurodeputowanych (np. ogromne ilości dokumentów, z którymi muszą się zapoznać w krótkim – zawsze za krótkim, gdyż dostęp do informacji/wiedzy jest źródłem ciągłej walki w instytucji – czasie) i przedstawia dokładną analizę strategii dyskursywnych, które eurodeputowany i jego asystent używają, by stawiać czoła tym ograniczeniom (wśród nich wymienia strategię pozytywnej prezentacji siebie i negatywnej prezentacji innego; toposy; przerywanie; komentowanie; słownictwo fachowe itp.). Podążając za tym parlamentarzystą od rana do wieczora i towarzysząc mu przy naradach z asystentem, spotkaniach w komisjach, przerwy obiadowej czy wykładu, Ruth Wodak dąży do tego, by odpolitycznić politykę, to jest pokazać złożoność środowiska, w którym politycy funkcjonują i wielość wyzwań, którym muszą stawiać czoła zarówno na „scenie” jak i „za kulisami” uprawiania polityki. Jednocześnie w zamykających rozdział akapitach autorka poniekąd nawołuje czytelników do użyczenia legitymizacji dla profesjonalnej i zbiurokratyzowanej polityki gdyż – jak twierdzi – jej praktyki są bardzo złożone i podobne do innych praktyk organizacyjnych, które znamy z autopsji (s. 154-155). Z jednej strony, jest to zrozumiały argument, jeśli jego intencją jest dążenie do naprawienia współczesnej sytuacji, w której rozczarowanie i negatywne nastawienie obywateli do polityki ma opłakane skutki dla szerszego procesu demokratycznego. Z drugiej jednak strony, to wołanie niejako odsuwa w cień czy wręcz lekceważy wiele negatywnych praktyk, które odbywają się za kulisami bieżącej polityki zarówno na poziomie polityki krajowej jak i europejskiej.

W rozdziale piątym autorka przechodzi od polityki w pełni rzeczywistej do fikcji politycznej i proponuje czytelnikom szczegółową analizę strategii dyskursywnych i narracyjnych występujących w amerykańskim serialu *Prezydencki poker* (*The West Wing*), w którym głównymi bohaterami są personel Białego Domu i sam prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki. W tym rozdziale Wodak zwraca szczegółową uwagę na to, że „granice między polityką a poszczególnymi aspektami kultury popularnej są zamazane i przekroczone” (s. 157). Wybór serialu telewizyjnego (a nie np. wiadomości prasowych) umotywowany jest tym, że serial nie koncentruje się wyłącznie na kataklizmach i kryzysach, lecz pozwala widzom śledzić codzienne życie

fikcyjnych polityków. Wodak dąży do porównania praktyk życia codziennego polityków, które zaobserwowała podczas badań w PE, z praktykami fikcyjnych polityków z *Prezydenckiego pokera*. Popularność tego serialu w USA i fakt, że producenci często reagowali na bieżąco na aktualne problemy, na przykład na atak terrorystyczny z 11 września 2001 na budynek World Trade Centre w Nowym Jorku, umacnia ją w opinii, że medialne reprezentacje polityki używane są by ustalić modelowe rozwiązania dla uprawiania polityki (weberowskie idealne typy) i stworzyć mit dobrego polityka i szlachetnej polityki. Autorka czerpie inspiracje ze strukturalnej analizy morfologii bajki Władimira Proppa (1976) i jej późniejszego zastosowania do interpretacji gatunku westernów autorstwa Willy'ego Wrighta (1977). Wodak pokazuje, że fikcyjni politycy działają według schematu ustalonego dla bohaterów literackich. Główną funkcją serialu staje się więc ustalenie (kosmicznego) porządku oraz pokazanie, że jest on sprawiedliwy: dobrzy zwyciężają, a źli są surowo karani za swoje występki. Jednocześnie twórcy serialu nie stronią od aktualnych problemów i w ten sposób dążą do wywierania wpływu na postawy i zachowania widzów, na przykład po atakach 11 września postulowali oni (poprzez oddzielny wątek pokazujący niesłuszne oskarżenie i obronę eksperta arabskiego pochodzenia) potrzebę postawy tolerancyjnej i unikania pochopnych sądów o osobie wyłącznie na podstawie jej przynależności etnicznej czy wyznawanej religii (s. 180-183). Serial odgrywa ambiwalentną rolę w społecznym i politycznym życiu obywateli/widzów: 1) jest on częścią procesu nadawania polityce cech fikcji, to jest ma udział w produkowaniu wyidealizowanych reprezentacji polityki, którym realni politycy nie mogą dorównać ze względu na strukturalne ograniczenie i złożoność procesu politycznego, co z kolei prowadzi do rozczarowania polityką rzeczywistą i cynizmu wśród obywateli/widzów; 2) może służyć jako narzędzie edukacyjne oraz forum, na którym odbywają się dyskusje o postawach politycznych, politykach i polityce jako takiej, a więc może być pomocny w rozwiązywaniu ważnych problemów społecznych takich jak uprzedzenia rasowe.

Ostatni rozdział „Porządek czy chaos – fikcja czy rzeczywistość? Konsekwencje ‘zarządzania wpływem i wiedzą’ dla ‘zwyczajnej polityki’” pomyślany jest jako synteza kilku kluczowych wątków książki. Autorka dąży do zespolenia analiz empirycznych z kluczowym problemem postawionym na początku książki: jakie są mechanizmy powstawania rozbieżności i brakujących ogniw między publiczną percepcją polityki a praktykami codziennymi uprawiania polityki. Na płaszczyźnie analitycznej ten problem znajduje swoje odbicie w rozziwie pomiędzy makro-analizami instytucji i procesów podejmowania decyzji a mikro-analizami poszczególnych wydarzeń czy postaci ze świata polityki. W szóstym rozdziale Ruth Wodak wysnuwa wniosek, że porządek polityczny tworzony jest na kanwie codziennego chaosu poprzez praktyki zarządzania wiedzą; osoby podzielający wspólną wiedzę (*agenda*) tworzą sojusze, a ci, którzy nie mają do niej dostępu, są wykluczani (s. 200). Autorka podkreśla, że praktyki dyskursywne są w „zwyczajnej polityce” szczególnie istotne, a dyskursy intersubiektywne (podzielane, współtworzone z innymi) mają przewagę nad indywidualnymi wysiłkami nadawania rzeczywistości sensu i budowania swojej pozycji. Jednocześnie Wodak wnioskuje, że medialne reprezentacje polityki wzmacniają tendencję do nadawania polityce cech fikcji a zarazem upolitycznienia fikcji, a więc błędne koło problemu niezadowolenia i braku zaufania do polityki rzeczywistej nie jest przerwane. Wkład analizy dyskursu do rozwiązania tego problem polegać ma na jej funkcji demistyfikującej: pozwala ona na ujrzenie złożoności procesów politycznych, co może być pierwszym krokiem do zawieszenia cynicznego spojrzenia na politykę.

Książka jest cennym wkładem do analiz codzienności politycznej. Skupienie się na codzienności sprawia, że przedmiot analiz Wodak jest bliski przedmiotowi antropologii polityki, dlatego też zastosowanie metody etnograficznej wcale nie dziwi. Z perspektywy krytycznej analizy dyskursu zadanie demystyfikacji czy też odczarowania polityki przy jednoczesnym uchronieniu się od nadania jej cech sensacyjności czy skandalu jest bardzo ważne. Ruth Wodak potrafiła połączyć wiele teorii i pojęć tak, by służyły odsłonięciu praktyk rutynowych „zwyczajnej polityki”. Jednocześnie – wspomina o tym sama autorka (s. 194) – interdyscyplinarność polegająca między innymi na używaniu kategorii i teorii z różnych dyscyplin i łączenie ich tak, by pozwalały wskazać drogi rozwiązania postawionego problemu, niesie w sobie potencjalne zagrożenie powierzchowności. Nie twierdzę, że książka jest powierzchowna, ale jej odbiór może właśnie taki być: wielu jej czytelników ma małą wiedzę o części pojęć i kategorii, które przedstawione są tylko w ogólnych zarysach i nie są umiejscowione w kontekście ich macierzystych teorii. Teoria racjonalnego wyboru czy schemat instytucjonalnej architektury UE, morfologia bajki czy habitus to tylko kilka przykładów pojęć czy teorii pochodzących z różnych dyscyplin i kanonów lektur. Czy politolog zrozumie strukturalne analizy Proppa, czy dla literaturoznawcy jasny będzie problem deficytu demokratycznego ujęty w kategoriach instytucjonalnych? Umiejętność połączenia tak różnych podejść świadczy o erudycji autorki, ale zastanawiające jest, czy odbiorca potrafi z tego w pełni skorzystać. Nie jest to problem właściwy tylko tej książce, pojawia się w wielu innych pracach z zakresu krytycznej analizy dyskursu. Inny problem często występujący w analizie dyskursu dotyczy metodologii, rozdział drugi i szósty nie dostarczają moim zdaniem przekonujących dowodów na to, iż może być skutecznie rozwiązany. Ogólnie rzecz ujmując, jest to problem dostępu analityka dyskursu do praktyk społecznych. W recenzowanej książce przyjmuje on postać problemu dostępu badacza do tych obszarów polityki, gdzie aktorzy dążą do celów partykularnych lub prywatnych (np. zamknięte spotkania, nepotyzm, wpływ grup interesów itd.). Dostęp badacza do tych sfer jest ograniczony jeśli w ogóle możliwy. Dlatego wyniki badania przedstawione w rozdziałach trzy i cztery nie możemy traktować jako w pełni reprezentatywne dla „zwyczajnej polityki”, i mogą być uznane za typowe tylko dla części praktyk politycznych. Dalsze badania byłyby potrzebne, by próbować odnieść się do politycznej codzienności z „szarej strefy” (aczkolwiek sama możliwość takich badań jest wątpliwa). Kolejnym fascynującym zadaniem badawczym, kontynuującym postawiony w książce problem, mogłyby być badania porównawcze „zwyczajnej polityki” w krajach Unii Europejskiej i Ameryki Północnej z tym, jak polityka jest uprawiana na co dzień w krajach Azji Południowej czy Afryki, czy też porównanie rutynowych działań polityków w systemach demokratycznych i niedemokratycznych. W tych badaniach porównawczych należałoby zwrócić uwagę nie tylko na różnice w systemach politycznych, społecznych i kulturowych, ale i na językową różnorodność i wariację.

Bibliografia

- Abélès, Marc (1992) *La vie quotidienne au Parlement Européen*. Paris: Hachette.
- Duszak, Anna i Norman Fairclough (2008) "Wstęp: Krytyczna analiza dyskursu – nowy obszar badawczy dla lingwistyki i nauk społecznych." S. 7-29 w *Krytyczna analiza dyskursu: interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej, pod redakcją A. Duszak i N. Fairclough*. Kraków: Universitas.

- Goffman, Erving (1983) "Felicity Conditions." *American Journal of Sociology* 89(1): 1–53.
- Hann, Chris (2008) *Antropologia społeczna*, przełożył Sebastian Szymański, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Propp, Władimir (1976) *Morfologia bajki*, przełożyła Wiesława Wojtyga-Zagórska, Warszawa: PIW.
- Reisigl, Martin i Ruth Wodak (2001) *Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London and New York: Routledge.
- Wright, Will (1977) *Sixguns and Society: a Structural Study of the Western*. Berkeley: University of California Press.

Cytowanie

- Horolets, Anna (2009) "Ruth Wodak The Discourse of Politics in Action. Politics as Usual" *Przegląd Socjologii Jakościowej* Tom VI Numer 2. Pobrano Miesiąc, Rok (http://www.qualitativesociologyreview.org /PL/archive_pl.php).